

Володимир Баров

ДНІПРО В ТАКТИЧНИХ ПЛАНАХ ПОВСТАНЦІВ ПІВНІЧНОЇ УКРАЇНИ 1919–1921 рр.

У статті досліджується річкова війна українських повстанських формацій Північної України в період 1919–1921 рр. як складова частина української військової історії і в цілому історії України доби визвольних змагань 1917–1921 рр.

Ключові слова: річкова війна, Дніпровська флотилія, повстанський рух.

Доба визвольних змагань 1917–1921 рр. ще по сьогодні має чимало нерозроблених у вітчизняній історичній науці сюжетів. Одним з таких недосліджених аспектів є вивчення тактики українських повстанців, що діяли в різних регіонах, кожен з яких мав свої специфічні фактори, які могли впливати на тактику та методику повстанців. Цей аспект, пов'язаний з проблемою організації та тактики повстанського руху зазначеного періоду, ще не отримав вичерпного висвітлення.

У запропонованій статті розглядається річкова війна українських повстанців на Дніпрі в період 1919–1921 рр., яка виступає предметом нашого дослідження.

Об'єктом даної роботи є дослідження впливу Дніпра як тактичного чинника на бойові дії повстанських загонів Північної України, зокрема, на прикладі формування отамана Ілька Струка, район дій якого охоплював як Північну Київщину, так зачіпав і Чернігівщину.

Серед неопублікованих матеріалів основним джерелом стали архівні фонди Центрального державного архіву громадських об'єднань (ЦДАГО), що містять документи, які охоплюють досліджуваний період. Окремі документи стосовно річкової війни на Дніпрі 1919–1921 рр. раніше не були опубліковані. У контексті нашого дослідження був використаний ф. 5 «Комісія з історії громадянської війни при ЦК КП(б)У 1917–1938 рр.», який проливає світло на діяльність радянської влади, Червоної армії та Дніпровської флотилії, спрямовану на придушення повстанського руху на терені Північної України.

Серед опублікованих документів та матеріалів основними джерелами стали мемуари провідних політичних та військових діячів того часу. Саме до такого типу джерел відносяться спогади командира червоної Дніпровської флотилії Андрія Полупанова¹ та повстанського отамана з Київщини Марка Шляхового². Багатими на фактологічний матеріал є праці радянських військових істориків, написані у 1920-х роках, що базуються на даних, зібраних авторами в учасників подій. Серед таких можна відмітити колективну працю «Гражданская война. Боевые действия на морях, речных и озерных системах»³. Певною мірою, цю роботу можна вважати історичним джерелом.

Не менш значущим для дослідження річкової війни 1919–1921 рр. є доробок української історіографії з проблем організації та діяльності повстанського руху в зазначений період. Роботи Р. М. Коваля⁴, Ю. С. Митрофаненка⁵, В. А. Савченко⁶ присвячені розвитку повстанського руху на території Наддніпрянської України. Серед спеціалізованих досліджень слід відзначити працю І. Ю. Парнікози⁷, яка присвячена історії дніпровського судноплавства. Побічно в цьому дослідженні розглядаються

© Баров Володимир Володимирович – магістрант II курсу історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

деякі епізоди застосування повстанцями річкового транспорту у військових цілях. Тема війни повстанців на Дніпрі з Дніпровською флотилією червоних була поверхово окреслена в праці російського дослідника О. Б. Широкограда «Великая речная война, 1918–1920 годы»⁸. Проте тенденційний та упереджений виклад, попри значний обсяг зібраного автором матеріалу, зменшує цінність цієї роботи.

Отже, джерельно-історіографічна база з даної проблематики є репрезентативною для представленого дослідження.

Під час Другої україно-більшовицької війни, скориставшись зміною військово-політичної ситуації, російські більшовики розпочали масштабну військову інтервенцію до України. Поразка Центральних держав у Першій світовій війні дозволила Радянській Росії анулювати умови Брестського мирного договору. У свою чергу антигетьманське повстання, завдяки якому до влади прийшла Директорія, сприяло внутрішній дестабілізації в Україні та дезорієнтації населення в нових політичних реаліях, що дозволило видати більшовицьку інтервенцію як внутрішній конфлікт.

Протягом січня-лютого 1919 р. більшовики захопили практично усю Лівобережну Україну. 5 лютого 1919 р. Директорія залишила Київ. На зайнятій території поширювались більшовицькі порядки – економічний грабунок українського села у формі продрозкладки та знищення потенційного спротиву під виглядом боротьби з контрреволюцією. Ці провідні риси нового політичного режиму викликали активізацію повстанського руху.

У цих умовах під контролем більшовиків лишались лише міста, оточені повсталими українськими селами. Через це важливого значення для окупантів набували шляхи сполучення, перше місце серед яких посідали залізниці. Однак у Верхньому Подніпров'ї не менш вагому роль відігравали річкові шляхи. Для українського Полісся – Північної Київщини та Чернігівщини – сполучення по Прип'яті, Дніпру та Десні мало навіть більше значення, ніж залізниця. Ключове місце посідав Дніпро⁹.

Ще напередодні Першої світової війни на Дніпрі в цьому районі існувало розвинуте пасажирське та вантажне сполучення між Києвом, Чорнобилем та Черніговом. В умовах революції та військових дій інфраструктура, що забезпечувала рух водного транспорту на цій ділянці, з об'єктивних причин занепадала. Проте сам водний шлях по Дніпру та його притоках – Прип'яті та Десні – зберігав інтерес як транспортна комунікація¹⁰. З розгортанням повстанського руху в Україні навесні 1919 р. новостворена флотилія була залучена до придушення повстанського руху в Подніпров'ї¹¹. Власне, на той час у більшовиків на Дніпрі не було жодного іншого супротивника, окрім повсталих сел. На Дніпровську флотилію червоних покладались як військові, так і каральні завдання, що було властиво військовій практиці більшовиків. Типовими методами боротьби флотилії з повстанцями ставали обстріли селищ та містечок, які знаходились на берегах Дніпра, в якості відплати за підтримку повстанців. Зрозуміло, що під час подібних акцій головним чином страждало мирне населення. Однак саме на це і робили ставку більшовики, які через цю практику намагались зламати опір українського населення. Закономірно, що терор та політика «воєнного комунізму» призвели до ще більшого розгортання українського повстанського руху.

Повстанські загони склались в основному з місцевих мешканців, завдяки чому вони краще знали район власних дій, ніж червоні частини. Природні умови, такі як: наявність чи відсутність лісів, рельєф місцевості, річки, озера та болота багато в чому впливали на тактику та організацію повстанського руху в тій чи іншій місцевості. З точки зору наявності сприятливих природних умов повстанці Північної Київщини та Чернігівщини знаходились в достатньо вигідному становищі. Великі лісові масиви могли забезпечити повстанцям надійний сховок. Болота та річки ставали перешкодою в разі переслідування їх загонів червоними. Необізнаність червоних з місцевою топонімією (про це свідчать викривлення місцевих назв у тогочасних зведеннях Червоної армії) також грала на користь повстанців. Не менш вагомою була підтримка з боку місцевого населення, яке не сприймало більшовицьких порядків. За свідченням Київського губернського партійного комітету: «В северной части уезда население совершенно дикое, не имеет представления о советской власти, имеет

успех антисемитская агитация, запугивание крестьян коммуной, которая ведется жуликами, учительскими и поповскими слоями деревни»¹². Подібні настрої забезпечували надійну підтримку діючим у краї повстанським загонам та їх поповнення на добровольчій основі, завдяки чому ці загони мали більшу боєздатність, ніж частини Червоної армії, укомплектовані з примусово мобілізованих.

Утім, далеко не всі природні умови давали перевагу лише повстанцям Полісся. Деякі з цих факторів могли бути використані з подібним же успіхом проти них більшовиками. До таких факторів належали річки Полісся – Прип'ять, Дніпро та Десна. У випадку регулярних рейдів та десантів Дніпровської флотилії можна було досягнути розділення повстанських загонів між правим та лівим берегами. Крім того, висадка річкових десантів для боротьби з повстанцями в умовах Полісся була ефективнішою, ніж перекидання червоноармійських частин сухоходом. Уже наприкінці березня – початку квітня 1919 р. Дніпровська флотилія починає рейди вгору по Дніпру¹³.

У подібних умовах ватажки повстанських загонів мали зважати на Дніпро як тактичний фактор, що може бути використаний проти них більшовиками. Щоб уникнути цього, українським повстанцям необхідно було стати однією з активних сторін річкової війни – військових дій з використанням водного річкового транспорту.

Одним з перших значення Дніпра як тактичного чинника зрозумів отаман Ілько Струк – одна з суперечливих постатей визвольних змагань. Навесні 1919 р. загони отамана діяли на території Північної Київщини та частково Чернігівщини.

У ніч з 7 на 8 квітня 1919 р. загін Струка з 500 повстанців при 4 кулеметах звільнив від більшовиків м. Чорнобиль¹⁴. Місто мало доволі вдале розташування. З півночі підступи до містечка прикривала Прип'ять, зі східного флангу – Дніпро, на заході і півдні розташовувалися ліси. До того Чорнобиль був центром судноплавства на Дніпрі, мав затон та майстерні для річкового транспорту. Саме тут загін Струка захопив в якості трофеїв кілька пасажирських пароплавів та буксири. З них отаман вирішив створити власну «флотилію Дніпровську»¹⁵.

Як свідчать архівні джерела, ця ідея сильно заволоділа отаманом навесні 1919 року. Струк намагався налагодити за допомогою своїх пароплавів транспортне сполучення між населеними пунктами, що перебували під контролем повстанців – Чорнобилем, Шепеличами, Горностайшполем та Іванковом. Організація струківської флотилії наслідувала загальні форми організації повстанців. Так, зокрема, кожен пароплав отримав свого отамана (очевидно, так була перейменована посада капітана)¹⁶. Крім того, в ході телефонних перемовин між Струком та представником Народного комісаріату військових справ Глінським щодо обміну полоненими, що відбулись через кілька днів після здобуття Чорнобиля, отаман завзято запевняв співрозмовника в тому, що відправив полонених до Остра ще «о 8-й годині ранку пароплавом». Також у ході розмови Струк з готовністю «відправляв» пароплави для подальших переговорів. Зрозуміло, що, попри властиву йому звичку до сильних ефектів, Струк, не бажаючи задурно втратити один зі своїх пароплавів, насправді відправив полонених червоноармійців не пароплавом, а підводами¹⁷. Постійні згадки отамана про свої пароплави під час цієї розмови, з одного боку, свідчать про увагу, яку він їм приділяв, а з іншого – отаман намагався продемонструвати, що в його розпорядженні також перебуває власна флотилія.

Невдовзі після захоплення Чорнобиля Струк взяв участь у повстанському наступі на Київ, який в радянській історіографії отримав назву «Куренівське повстання», хоча воно охоплювало не лише Куренівку, але й інші частини Києва – Пріорку, Поділ, Святошин. Окремі загони повстанців навіть прорвалися до Хрещатика та Царської площі (сучасна – Європейська площа).

Куренівському повстанню передувало селянське повстання проти більшовиків у с. Старі Петрівці. Селянам вдалося розбити каральний загін більшовиків та підготуватись до оборони. Встановивши зв'язок зі Струком, повсталі отримали підкріплення з кулеметним підрозділом, яке отаман надіслав їм на двох пароплавах. Завдяки прибулим струківцям селяни змогли дати відсіч червоній Дніпровській флотилії¹⁸.

Успіх спротиву більшовикам у безпосередній близькості від Києва, в якому зосе-

реджувалась більша частина їхніх військових сил у губернії, підштовхнув повстанців до спільного наступу. Певною мірою свою роль у плануванні цього наступу відіграв досвід антигетьманського повстання, коли саме селянство змогло здобути місто. Однак, попри сприятливі умови та чисельність повстанських загонів, план повстання був недостатньо розробленим. Ключовою проблемою українських повстанців, за свідченням отамана Марка Шляхового, стала відсутність координації своїх дій між загонами та відсутність зв'язку, що не дозволяло здійснити низку ударів по ворогу одночасно¹⁹.

Згідно з планом, загін Струка мав наступати на Київ Чорнобильським шляхом через Пріорку та Куренівку. Місто мало бути взяте в оточення²⁰. Зранку 10 квітня 1919 р. перші повстанські загоны займають Куренівку. Підтримку в цьому їм надали пароплави Струка.

Варто зазначити, що одночасно з діями в Києві повстанці активно діяли вздовж залізничного шляху Біла Церква – Бобринська, намагаючись зіпсувати колію та не допустити підходу підкріплення до червоних. Більшовики у своїх зведеннях відзначали прямий зв'язок цих дій з Куренівським повстанням. Адже повстанці намагались своїми діями підтримати повстання у Києві. Полонених червоноармійців вони в першу чергу запитували: «Чи є в Києві повстання?» та «Як проходить повстання?»²¹

Однак повстанці в Києві, після дня боїв у незвичних їм міських умовах, під вечір почали відступати. При цьому вони використали захоплені трамвайні вагони, які дозволили їм швидше дістатися до київських передмість – Пущі-Водиці та Святошина²².

Між 12–14 квітня повстанці змушені були відступити від залізниці в районі Бучі, лінії Коростень – Київ, зруйнованої переправи через Ірпінь. Червоні також зайняли Вишгород, через що струківцям довелось полишити Петрівці та повернутись до Чорнобиля на пароплаві «Козак»²³.

Після Куренівського повстання Київ опинився в блокадному становищі. Метою повстанців було відрізати місто від підвозу продовольства та зруйнувати прилеглі військові комунікації²⁴. Зокрема, Струк у цей час блокував Київ з боку північних повітів – Чорнобильського та Радомишльського. Вздовж Дніпра, поблизу Сваром'є, отаман розмістив приблизно три-чотири свої сотні при 8 кулеметах для зупинки більшовицьких пароплавів та барж і конфіскації їхніх вантажів²⁵.

У зв'язку з цим більшовики спрямували проти повстанців з метою деблокади значну частину своїх військових сил, у тому числі Дніпровську флотилію. Струк був змушений укріпитися поблизу Чорнобиля. Проте він не полишав надії здійснити новий наступ на Київ. Спираючись на зв'язок з димерськими повстанцями Микити Павлюсенка, які при відступі пристали до його загону, отаман виробив план нового рейду на Київ. За допомогою двох пароплавів отаман збирався відправити свою піхоту до Глібівки в 4-х верстах від Димера. Їхні дії мав підтримати наступ повстанської кінноти з Горностаїполя в напрямку Димер – Петрівці. Кінцевим пунктом наступу мала стати Куренівка, звідки планувалося підняти нове повстання в Києві²⁶. Також планувався наступ по напрямку Гостомель – Литвинівка – Катюжанка²⁷. На здійснення операції відводилось два тижні. Акція спиралась на авторитет Генерального Отамана: серед селян ширилась чутка, що під ім'ям Струка діє сам Петлюра²⁸. За свідченням більшовиків, Струк у цей час продовжував підтримувати активні зв'язки з Зеленим, який мав підтримати його наступ діями у Південній Київщині²⁹. Теоретично, в разі виступу струківців на півночі, зеленівці мали підтримати їхні дії на півдні.

Уже з 22–23 квітня 1919 р. Струк почав підготовку свого наступу на Київ. На той момент він мав два полки по чотири сотні та два полки з дев'яти сотень, що скоріш за все складались з мобілізованих селян³⁰. Для агітації Дніпром були відправлені повстанські розвідники на човнах, що мали поширювати прокламації до селянства³¹. Ці прокламації швидко розходились між Києвом, Черніговом та Мозиром³². До села Сухолуччя в ніч з 23 на 24 прибув пароплав зі струківцями, які почали мобілізацію селянства. Проблемаю стало забезпечення їх озброєнням та боєприпасами, що викликало нарікання серед мобілізованих³³. За підрахунками більшовиків, на мобілізацію пішло до 10 тис. селян³⁴. Струк у цей час перебував у селі Ротичі, а зранку

24 квітня він прибув пароплавом у Сорокошичі³⁵. 26 квітня струківці організували спостережний пункт біля стратегічного моста поблизу Пічки, що мав стежити за рухом транспорту на Дніпрі. Що цікаво, струківські розвідники мали для зв'язку між собою телефонні апарати³⁶.

У відповідь на підготовку Струка до наступу більшовики вжили рішучих заходів. 23–25 квітня два судна Дніпровської флотилії – «Остер» та «Атаман» – здійснили розвідку вгору по Дніпру. «Атаман», крім того, висадив десант у Міжгір'ї. 27 квітня біля Глібівки був висаджений десант при підтримці пароплавів «Курьер», «Самуил» та бронекатера № 5³⁷. 28 квітня армійський загін розділився на дві групи: перша група – караульний полк – трьома загонами мав наступати на Горностайполь з півдня, друга група – Чернігівський загін – з двома тридцятьма гарматами мала висадитись біля Пічок, рухаючись в тому ж напрямку зі сходу. 30 квітня повстанці спробували відкинути десант червоних, але були зупинені вогнем артилерії з Дніпра³⁸.

Тоді ж пароплав «Остер» з'ясував чисельність сил Струка та їхнє розташування: 10 тис. повстанців, до 40 кулеметів, 9 бомбометів, 2 гармати, 5 пароплавів (чотири в Чорнобилі та один в Ротичах)³⁹. Найважливішим для більшовиків завданням стала ліквідація повстанської флотилії, за допомогою якої Струк міг би здійснити прорив Дніпром до Києва.

2 травня 1919 р. ввечері два озброєних буксири Дніпровської флотилії, скориставшись туманом, непомітно підійшли до Чорнобиля, піддавши його бомбардуванню⁴⁰. Згодом відбулась висадка десанту, який захопив затон, де знаходились сім пароплавів Струка. Деякі з них були зіпсовані при відступі⁴¹. Внаслідок цього нападу Струк утратив власний річковий транспорт.

Після втрати флотилії у травні 1919 р. загін Струка веде військові дії переважно на суходолі. Літній наступ Дієвої армії УНР активізував дії його загону на київському напрямку⁴². Внаслідок карколомної зміни військово-політичної обстановки восени 1919 р. Струк був змушений укласти тактичний союз з денікінцями проти більшовиків. Пізніше, внаслідок відступу Добровольчої армії, його загін опинився на півдні, далеко від свого основного району дій.

Лише навесні 1920 р. загін Струка повертається до Чорнобильського повіту. У цей період Дніпро знов стає вагомим чинником повстанської тактики. Фактично, річкова війна між більшовиками та повстанцями відновлюється. Через відсутність власної флотилії отаман повертається до тактики річкового рейдерства, успішно блокуючи навігацію по Дніпру та Прип'яті.

У квітні-червні 1921 р. струківці захопили на Дніпрі понад 20 пароплавів, барж та буксирів. Так, 2 травня 1921 р. між Межигір'ям та Пічками, біля села Толокунь, повстанці захопили дев'ять пароплавів, п'ять з них були ними затоплені. Чотири пароплави, на які були посаджені пасажери, відпливли до Києва, Чорнобиля, Мозира та Ковеля. Ось як сам Струк згадував про тактику захоплення пароплавів червоних: «Зупиняли ми більшовицькі пароплави так: я наказував піхоті скритно залягти, а сам з кіннотою стояв на березі і звертався до пароплавів, що пливли повз нас, щоби підїхали до берега і спішно перевезли нас на той бік для переслідування Струка, який напав на м. Остер. Коли пароплав підїздив до берега і більшовики виступали з пароплава, щоби дати місце для кінноти, тоді оточувала їх на березі моя піхота. Крім дев'яти пароплавів, ми затопили ще багато барж, чим перегородили Дніпро»⁴³. Звичайно, що ці дії викликали каральні рейди Дніпровської флотилії.

Однак Струк продовжував перешкоджати навігації червоних на Дніпрі. 10 червня 1921 р. загін з 12 повстанців на Київщині зупинив пароплав «Вега». Їхнім трофеєм став вантаж для Чорнобильського упродкома. Іншого разу, 16 червня 1921 р., загін Струка з 38 кіннотників при двох кулеметах, що діяв в Остерському повіті, зупинив на Дніпрі три пароплави «Нева», «Бурлак» та «Вера». Повстанці обеззброїли полонених, розстрілявши шістьох виявлених партійних працівників. Перед тим як піти, Струк виступив з промовою перед полоненими, в якій заявив, що йому набридло ховатися в лісах і він повернувся, щоб подивитись на Дніпро, чи глибокий він і широкий?⁴⁴

Цікаво відзначити, що саме річкова війна в 1921 р. сприяла тактичному збли-

женню між загонами отаманів Ілька Струка та Івана Галаки. 20 червня повстанці Струка при підтримці загону Галаки зупинили три пароплави: «Тенишев», «Заря» та «Планета». На першому з трьох пароплавів ними був знищений загін з 80 чекістів та червоноармійців⁴⁵.

У січні 1922 р. загін Червоної армії захопив штаб Струка з його канцелярією. На той час уже малочисельний отаманський загін зазнає надто великих втрат⁴⁶. Під впливом червоного терору та пропаганди послаблюється підтримка з боку селян, яка грала ключову роль для продовження опору. Загальна криза повстанського руху змусила Струка припинити дії в басейні Дніпра та Прип'яті, розпустивши рештки свого загону⁴⁷.

Отже, можна зробити висновок, що під час військових дій між повстанцями Північної України та військовими з'єднаннями більшовиків, Дніпро відіграв роль вагомого тактичного чинника. Активність повстанського руху в басейні річок Прип'ять, Дніпро, Десна перетворювала українських повстанців на головного супротивника більшовиків, бо саме цей район повстанських дій розташувався на перетині стратегічних річкових комунікацій. Маючи можливість заблокувати навігації на Дніпрі, повстанці неодноразово загрожували контролю супротивника над Києвом та іншими містами на обох берегах. Лише загальний занепад повстанського руху, що став наслідком більшовицьких репресій та виснаження ресурсів українського селянства – соціальної бази повстанства, – призвели до припинення отаманами ведення річкової війни на Дніпрі та згорання військової боротьби.

1. Полупанов А. В. Из истории Днепровской флотилии. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://morehod.info/index.php/9-dnepr-content/214-iz-istorii-dneprovskoj-flotilii>.

2. Шляховий М. Записки повстанця. – К, 1999. – 45 с.

3. Гражданская война. Боевые действия на морях, речных и озерных системах. – Л.: Тип. морского ведомства, 1925. – Т. 3: Юго-Запад. – 360 с.

4. Коваль Р. М. Отамани Гайдамацького краю: 33 біографії. – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 223 с.; Коваль Р. М. Отаман Орлик. Історичний нарис. – К.: Стікс, 2010. – 384 с.

5. Митрофаненко Ю. С. Українська отаманщина 1918–1919 рр. – Кіровоград: Імекс, 2015. – 237 с.

6. Савченко В. А. Двенадцать войн за Украину. – Харьков: Фолио, 2006. – 415 с.

7. Парнікоза І. Ю. Київські острови та прибережні урочища на Дніпрі – погляд крізь віки. Розділ 2.6: Заплава Дніпра в Києві під час Перших визвольних змагань 1917–1921 рр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Kyiv/Islands/History/dnieper-kyiv-1917-1921.html>.

8. Широкоград А. Б. Великая речная война. 1918–1920 годы. – М.: Вече, 2006. – 416 с.

9. Парнікоза І. Ю. Київські острови та прибережні урочища на Дніпрі...

10. Гражданская война. Боевые действия на морях, речных и озерных системах. – С. 117–121.

11. Полупанов А. В. Из истории Днепровской флотилии.

12. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ), ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 4.

13. Широкоград А. Б. Великая речная война. – С. 240.

14. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 20.

15. Коваль Р. М. Отаман Орлик. Історичний нарис. – С. 82.

16. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 313.

17. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 31-33.

18. Парнікоза І. Ю. Київські острови та прибережні урочища на Дніпрі...

19. Шляховий М. Записки повстанця. – С. 14–15.

20. Парнікоза І. Ю. Київські острови та прибережні урочища на Дніпрі...

21. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 188.
22. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 220.
23. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 220.
24. Парнікоза І. Ю. Київські острови та прибережні урочища на Дніпрі...
25. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 21.
26. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 227.
27. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 196.
28. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 229.
29. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 267.
30. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 23.
31. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 229.
32. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 267.
33. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 268.
34. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 23.
35. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 8.
36. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 195.
37. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 196.
38. Гражданская война. Боевые действия на морях, речных и озерных системах.
– С. 135.
39. Там само.
40. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 177.
41. Гражданская война. Боевые действия на морях, речных и озерных системах.
– С. 135.
42. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 106.
43. Коваль Р. М. Отамани Гайдамацького краю: 33 біографії. – С. 183.
44. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 2.
45. Коваль Р. М. Отамани Гайдамацького краю: 33 біографії. – С. 184; Ясенчук О. Отаман Галака: жорстока відповідь на нелюдські знущання. – [Електронний ресурс].
– Режим доступу: <https://siver.com.ua/publ/4-1-0-6>.
46. ЦДАГОУ, ф. 5, оп. 1, спр. 263, арк. 2.
47. Савченко В. А. Дванадцять війн за Україну. – С. 392.

В статтє исследується речная война украинских повстанческих формирований Северной Украины в период 1919–1921 гг. как составная часть украинской военной истории и в целом истории Украины периода Украинской революции 1917–1921 гг.

Ключевые слова: речная война, Днепровская флотилия, повстанческое движение.

In article is aimed at the research of the river war of the Ukrainian rebel formations of Northern Ukraine in 1919-1921, as a part of the Ukrainian military history and the history of Ukraine during the first liberation struggle of 1917–1921.

Keywords: river war, Dnipro flotilla, insurgency.

